



החרדים והחילונים: נקודת המפגש הסמויה מאת האלוף (מיל') גרשון הכהן

מבט מבס"א מס' 2,008, 26 באפריל 2021

תקציר: בניגוד להשקפת בן-גוריון והציונות הדתית, החרדים והחילונים הליברלים בישראל שותפים לתפיסת המדינה כלא יותר מוועד בית. שני המגזרים מסתייגים מקדושת המדינה ומראייתה באור חלוצי-דתי כמפעל גאולה. בנקודת מפגש זו טמון פוטנציאל לשיתוף אינטרסים מפתיע במאבק על עתידה של מדינת ישראל.

תהום פעורה במדינת ישראל בין חרדים לבין חילונים. בכל זאת, במבנה העומק הסמוי, המגזרים המקוטבים נושקים זה לזה באינטרסים משותפים. כך לדוגמה, בתהליכי בחירת הרבנים הראשיים ובמינוי הדיינים לבתי הדין הרבניים: בוועדות המינויים זוכים נציגי המגזר החרדי לתמיכת הנציגים החילונים הפועלים עמם להדרת רבני הציונות הדתית. ההסבר טמון בחרדה החילונית מכוח ההשפעה של רבנים ציוניים ששירתו בצה"ל ומעורבים בהוויה התרבותית הישראלית. נקודות ממשק כאלו, במלוא משמעותן החברתית-פוליטית, הן ביטוי גלוי לתופעה בעלת שורשים עמוקים הראויה להתבוננות ועיון.

לא פשוט להגדיר את גבולות "החברה החילונית". גם לשאלה "מיהו חרדי?" אין קריטריון ברור. אם נכיר שלא כל מי שנוסע בשבת הוא בהכרח "חילוני", הקבוצה החילונית בישראל מצטמצמת מאוד. ובכן, מיהו חילוני? על-פי פרופ' אליעזר שביד, רעיון החילוניות מבטא "ריבונות האדם, ריבונות על עצמו כפרט, ריבונות על חייו החברתיים המדיניים וריבונות על הטבע". הפילוסוף ברוך שפינוזה, שהציב יסודות ראשוניים ליהודיות חילונית, דחה עיקרי אמונה יהודיים שהיו מוסכמים עד ימיו ובהם: האמונה באל בורא עולם, האמונה בהשגחה פרטית על-פי שכר ועונש, תפיסת הנס כהתערבות האל בדרכי הטבע, וכמובן האמונה בתורת משה כתורה משמיים. מול רעיון זה כמתווה לחילוניות, הקבוצה הישראלית היכולה לזהות עצמה כחילונית במובהק מתכנסת לקבוצת מיעוט. בשורשיה אלה, החילוניות היא תופעה אירופית. בדומה התגבשה התופעה החרדית כתגובת נגד למגמות ההשכלה, הנאורות והמודרנה שעיצבו את אירופה הנוצרית החל מהמאה ה-17. בכך מהווה אף היא בהסתגרותה המתגוננת תופעה אירופית מודרנית. באותן שנים, בקהילות יהודיות בארצות האסלאם, המציאות התרבותית הייתה אחרת: לא נוצרה שם תשתית מספקת לזהות תרבותית חילונית, ובשל כך לא נוצרה תגובת נגד חרדית.

היווצרותן של החרדיות והחילוניות היהודית בחיכוך עם המודרנה האירופית כוננה מכנה משותף סמוי בין שתי המגמות. בשנים הראשונות למדינת ישראל לא זכה מכנה משותף זה לביטוי ממשי. החרדים היו קבוצת מיעוט כמעט חסרת השפעה והחילונים הובלו על-ידי הקטר החלוצי. החלוצים אמנם פנו עורף להלכה היהודית אך הונעו בלהט יהודי-תנ"כי. מנהיג מפ"ם מאיר יערי כתב לדוגמה: "יש להימנע מעודף של אינדיווידואליזם או יסודות זרים. על כן הכרח הוא לרכוש במהירות האפשרית את השפה העברית, כי היא המפתח לתנ"ך, אשר ידיעתו וספיגתו האורגנית עשויה לעורר בנו את הכוח היהודי הסגולי, שיר השירים וההתלהבות הנבואית". הרב קוק, שזיהה את עוצמת ההקרבה של החלוצים החילונים יצר את התשתית התיאולוגית לשילוב בין הציונות הדתית למפעל החלוצי החילוני על-ידי שלילת הגולה והסכמה גמורה לחזון הציונות האקטיבית. ההנהגה הרבנית החרדית כמובן הסתייגה מאוד מדרכו.

כל עוד המשיכה הציונות החילונית בדרכה החלוצית הודחקה נקודת המוצא האירופית של החילונים והחרדים. בינתיים התחוללו שתי תמורות: החילוניות הליברלית הלכה ונטשה את דרכה החלוצית, והמגזר החרדי הלך וגדל והפך לקבוצת כוח במגרש הפוליטי. אותו מכנה משותף מודחק מאירופה של המאה ה-19 קיבל פתאום ביטוי פוליטי, בעיקר ביחס הבסיסי למדינת ישראל. בהשפעת הפרדת דת ממדינה באירופה, ובניגוד להשקפת בן-גוריון והציונות הדתית, החרדים והחילונים הליברלים שותפים לתפיסת המדינה כלא יותר מוועד בית. שני המגזרים מסתייגים מקדושת המדינה ומראייתה באור חלוצי-דתי כמפעל גאולה. בנקודת מפגש זו טמון פוטנציאל לשיתוף אינטרסים מפתיע במאבק על עתידה של מדינת ישראל.

המאמר התפרסם בגיליון אפריל של ליברל.

* אלוף (מיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.